

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.24>

ТЕНДЕНЦІЇ У НАУКОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПО НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гребенюк А.В.,

*старший викладач спеціальної кафедри – 8
Навчально-наукового інституту державної безпеки
Національної академії служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-9494-2642*

Старушкевич А.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та економіко-фінансової безпеки
Академії рекреаційних технологій і права
ORCID: 0000-0001-7659-6646*

Гребенюк А.В., Старушкевич А.В. Тенденції у науковому дослідженні проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності.

В статті показано, що актуальність дослідження проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії злочинної діяльності, зумовлена невисоким рівнем розкриття окремих видів кримінальних правопорушень. Що інколи пов'язано із неналежною якістю досудового розслідування, ігноруванням криміналістичних рекомендацій, зокрема й щодо проведення криміналістичних комплексів (тактичних операцій та комбінацій) в умовах виниклої складної слідчої ситуації.

Метою здійсненого авторами дослідження є хронологічний аналіз стану наукового дослідження проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності. Виокремлення основних тенденцій у наукових дослідженнях окресленої проблематики.

Автори дійшли висновків, що у сучасній криміналістиці сформована та активно розробляється окрема теорія тактичних операцій. Науковцями у публікаціях в цілому погоджене стале поняття тактичної операції, як комплексу слідчих, оперативно-розшукових, організаційних і інших процесуальних дій, здійснюваних за єдиним планом, декількома на те уповноваженими посадовими й іншими особами, з метою розв'язання тактичної задачі (встановлення обставин, які мають значення для розслідування), при суворому дотриманні вимог кримінального процесуального законодавства.

Принципами тактичних операцій, зазвичай виокремлюють: індивідуальність у підготовці та безпосередній реалізації кожної операції; сталість (інваріантність), рухомість (варіантність, лабільність), упорядкованість, ієрархічність, оптимальність, адаптованість структури операції; здійснення криміналістичного аналізу розслідуваного кримінального правопорушення при підготовці до операції; комплексність підготовки та реалізації тактичної операції тощо.

Серед обов'язкових структурних елементів тактичної операції виділяють: мету операції, її суб'єктів, засоби досягнення мети операції, процес організації й безпосередньої реалізації операції, її результат. Реалізація тактичної операції передбачає послідовні взаємозв'язані етапи.

Показано, що в кінці 90-х років минулого століття розпочалося розроблення цілеспрямованих тактичних операцій, які б розв'язували окремі тактичні задачі під час протидії розслідуванню злочинів. А на початку триваючого століття науковці все частіше почали пропонувати типові тактичні операції. У другому десятилітті поточного століття у вітчизняній криміналістиці сформувалася чітка тенденція до розроблення окремої криміналістичної теорії – «теорії тактичних операцій».

Ключові слова: тенденції криміналістики, перешкоджання розслідуванню, тактичні операції, злочинна діяльність, нейтралізація протидії розслідуванню, криміналістична тактика, тактико-криміналістичні засоби.

Grebenyuk A.V., Starushkevych A.V. Trends in scientific research of problems of tactical operations to neutralize counteraction to the investigation of criminal activity.

The article shows that the relevance of studying the problems of tactical operations to neutralize the counteraction to criminal activity is due to the low level of disclosure of certain types of criminal offenses. Which is sometimes associated with the inadequate quality of the pre-trial investigation,

ignoring criminalistics recommendations, in particular regarding the conduct of criminalistics complexes (tactical operations and combinations) in the conditions of the emerging complex investigative situation.

The purpose of the study carried out by the authors is a chronological analysis of the state of scientific research on the problems of tactical operations to neutralize the counteraction to the investigation of criminal activity. Identification of the main trends in scientific research on the outlined issues.

The authors concluded that in modern criminalistics a separate theory of tactical operations has been formed and is being actively developed. Scientists in their publications generally agree on a stable concept of a tactical operation as a complex of investigative, operational-search, organizational and other procedural actions carried out according to a single plan by several authorized officials and other persons, in order to solve a tactical problem (establish circumstances that are important for the investigation), while strictly adhering to the requirements of criminal procedural legislation.

The principles of tactical operations usually include: individuality in the preparation and direct implementation of each operation; constancy (invariance), mobility (variability, lability), orderliness, hierarchy, optimality, adaptability of the structure of the operation; carrying out a criminalistics analysis of the investigated criminal offense in preparation for the operation; the complexity of the preparation and implementation of a tactical operation, etc.

Among the mandatory structural elements of a tactical operation are: the purpose of the operation, its subjects, means of achieving the purpose of the operation, the process of organizing and directly implementing the operation, its result. The implementation of a tactical operation involves successive interconnected stages.

It is shown that in the late 90s of the last century, the development of purposeful tactical operations began, which would solve individual tactical tasks during the counteraction to the investigation of crimes. And at the beginning of the current century, scientists increasingly began to offer typical tactical operations. In the second decade of the current century, a clear tendency was formed in domestic criminology to develop a separate criminalistics theory – the «theory of tactical operations».

Key words: trends in criminalistics, obstruction of investigation, tactical operations, criminal activity, neutralization of resistance to investigation, criminalistics tactics, tactical-criminalistics means.

Постановка проблеми. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень завжди була характерною для злочинної діяльності. Здійснюючи злочинну діяльність її суб'єкти зазвичай не просто сподіваються, що їм вдасться уникнути покарання, вони активно діють з метою ухилитися від нього.

Проблема протидії розслідуванню злочинної діяльності загострилася в період «перебудови» та соціальних негараздів на пострадянському просторі, наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття. Само тоді ця проблема набула характеру соціального явища, що безпосередньо було пов'язано з поширенням організованої злочинної діяльності та супутньої їй корупції в органах влади і державного управління, включаючи судові та правоохоронні органи. Саме в той період у криміналістичній науці розпочалися суттєві наукові дослідження проблем протидії розслідуванню злочинної діяльності.

В останні роки підвищення професійного рівня злочинців поєднується із пошуком ефективних заходів активної протидії розслідуванню, спрямування слідства хибним шляхом або прогнозованого формування складної слідчої ситуації під час досудового розслідування злочинної діяльності.

Аналіз правозастосовної практики в Україні свідчить, що у низці випадків, невисокий рівень розкриття окремих видів кримінальних правопорушень пов'язаний із неналежною якістю досудового розслідування, ігноруванням криміналістичних рекомендацій, зокрема й щодо проведення криміналістичних комплексів (тактичних операцій та комбінацій) в умовах виниклої складної слідчої ситуації. Все це зумовлює актуальність дослідження проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії злочинної діяльності.

Метою дослідження є хронологічний аналіз стану наукового дослідження проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз наукового дослідження проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності здійснювали у своїх монографіях та дисертаційних роботах В.М. Варцаба [1], О.Ю. Гавріляк [2], В.А. Журавель [3], С.Ф. Здоровко [4], В.С. Кузьмічов [5], М.В. Проценко [6], З.Р. Сулейманова [7], В.В. Тіщенко [8], К.О. Чеплинський [9], С.С. Чернявський [10], В.Ю. Шепітько [11], Р.М. Шехавцов [12], Б.В. Щур [13] та інші науковці. Однак, більшість з цих публікацій розкривали окремі аспекти проблеми, стосувалися періоду дії кримінально-процесуального законодавства, яке на даний час не є діючим, розглядалися стосовно окремих видів кримінальних правопорушень, ґрунтувалися на аналізі слідчої практики початку 2000-х років.

Виклад основного матеріалу. Ще у 80-х роках минулого століття у спеціалізованому курсі криміналістики, що вийшов друком за редакцією М.В. Салтевського зазначалося, що тактичні операції дозволяють слідчому цілеспрямовано розробляти систему дій (слідчих, оперативних та ін.) для попередження, запобігання злочинам, чинити вплив на обвинувачених, які дають неправдиві показання, фальсифікують докази, тощо. Тактичні операції рекомендувалися у криміналістиці як засоби попередження та викриття протидії слідству з боку підозрюваного [14, с. 206].

У 90-х роках минулого століття розпочалося розроблення цілеспрямованих тактичних операцій, які б вирішували окремі тактичні задачі під час протидії розслідуванню злочинів. Так, одним з перших І.В. Постіка розробив загальні положення тактичної операції «Встановлення алібі», на основі розроблень німецьких криміналістів, з використанням схеми «місце – час – особа – дії» [15].

Саме у цей період В.П. Бахін наголошував, що кожному розслідуванню протиставляється протидія, і в цій боротьбі кожна сторона використовує свої тактичні прийоми досягнення цілей. Тому для того щоб тактично грамотно вести розслідування, необхідно знати тактику дій злочинців і мати арсенал достатніх засобів виявлення та нейтралізації їх тактичних хитрощів [16, с. 12, 13]. Вже в аналізований період тактичні операції увійшли до тактичних засобів слідчого і широко рекомендувалися науковцями для розв'язання тактичних завдань розслідування злочинів, поряд з іншими такими засобами – тактичними прийомами і тактичними комбінаціями.

Так, Г.А. Матусовський рекомендував у системі плану розслідування економічних злочинів виділяти криміналістичні операції та проведення інших комплексів слідчих та організаційних дій, оперативно-розшукових заходів, пов'язаних: 1) з розшуком, затриманням на місці злочину членів організованих злочинних угруповань; 2) із встановленням місць приховування майна, документів, нейтралізацією протидії розкриттю злочинів; 3) охороною оперативної та слідчої інформації про хід розслідування [17, с. 371]. А С.Ф. Денисюк слушно зазначав, що навіть під час планування такої тактичної операції як «груповий обшук», важливо передбачити заходи безпеки, реальний захист учасників цих слідчих дій, що ним пов'язується з реальністю чинення збройного опору членами злочинної організованої групи. На його думку, вкрай доцільним є проведення тактичної операції, що пов'язана з усуненням протидії [18, с. 220].

На початку 2000-х років В.Ю. Шепітько пропонував типізацію тактичних операцій при розслідуванні злочинів організованих груп і злочинних організацій. На його переконання, особливого значення у цьому плані набуває тактична операція «Нейтралізація протидії розслідуванню злочину» [19, с. 63]. А В.С. Кузьмічов зазначав, що на різних етапах розслідування протидія виступає саме такою, яка проявляється фактично (відмова давати показання, повідомлення неправдивої інформації тощо) і такою, яка є реально можливою, обумовленою поведінкою злочинця в момент учинення злочину. У першому випадку сам факт здійснення протидії є підставою і приводом до вибору відповідної тактики дій слідчого, у тому числі використання тактичних засобів подолання протидії розслідуванню. У другій ситуації необхідність застосування зазначених засобів повинна визначатися з урахуванням ступеня можливості чинення протидії [5, с. 20].

На той період вже були криміналістичні рекомендації проводити тактичні операції не лише за умови протидії розслідуванню, але й за її відсутності [20, с. 24].

Відмітимо слушність думки О.Ю. Булулукова, що тактичні операції багато в чому обумовлюються слідчою ситуацією, характер і вид якої опосередковано, через версії, що висуваються, впливають насамперед на завдання, для вирішення яких проводяться операції. Загальною метою суб'єктів, які реалізують різні способи приховування злочинів, є ухилення від відповідальності за їх вчинення. Науковцем пропонується до складу тактичної операції «особа злочинця» включати слідчі дії спрямовані на виявлення ознак знищення, маскування, зміни, фальсифікації слідів злочину [21, с. 71, 73].

На початку століття вчені-криміналісти все частіше звертаються до формування типових тактичних операцій. Практично кожен науковець, який здійснював побудову окремої криміналістичної методики розслідування, серед результатів своєї праці пропонував типові тактичні операції. Так, В.В. Тищенко при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів серед тактичних операцій називає: «Перевірка алібі підозрюваного», «Викриття інсценування» [22, с. 25]. А В.Ю. Шепітько, в курсі лекцій по криміналістиці зазначає, що при розслідуванні тих чи інших злочинів можуть бути виокремлені тактичні операції відповідно до проміжних завдань, які мають умовне позначення: «Нейтралізація протидій розслідуванню злочинів», «Захист доказів» та ін. [23, с. 147-148]. Дещо ускладнену ієрархію типових тактичних операцій при розслідуванні вбивств, вчинених організованими злочинними групами, пропонує С.Ф. Здоровко. Він вважає, що простежується взаємозв'язок тактичних завдань розслідування і тактичних операцій. Причому в межах вирішення проміжних завдань розслідування, крім інших, пропонуються такі тактичні операції групи «Усунення протидії розслідуванню», як «Захист свідків», «Захист доказів» [4, с. 126-140; 24, с. 3-5].

Вже на початку 2000-х років у публікаціях науковців простежується чіткий зв'язок між тактичними операціями і тактичними задачами. Так, В.В. Тіщенко у своїй дисертації зазначає, що в ході розслідування корисливо-насилені злочинів, особливо на його наступному етапі, виникає коло завдань, які потребують свого вирішення, як правило, за допомогою тактичних операцій – комплексу відповідних слідчих, оперативно-розшукових і організаційних, дій. Такими завданнями крім іншого є перевірка алібі підозрюваного (обвинуваченого) [22, с. 25].

Крім того, науковці виокремлюють тактичні операції, що є характерними для тих чи інших видів (груп) злочинів. Так, на думку В.М. Варцаби, найбільш важливими тактичними операціями, які мають специфічний характер при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами (незалежно від видової спрямованості злочину), є (крім інших): «Корумповані зв'язки організованої групи» [1, с. 93]. У цьому питанні також слід погодитися з Є.В. Гавриляк, яка зазначає, що при розслідуванні вимагання, особливо на їхньому початковому етапі, слідчому необхідно спрямовувати свої дії як на встановлення обставин події злочину, так і на виявлення і нейтралізацію різних форм і способів протидії розслідуванню з боку організованої групи. Ефективному вирішенню цих завдань сприяє проведення тактичних операцій. При цьому під тактичною операцією нею розуміється система тактичних прийомів, що здійснюються в рамках окремої слідчої дії, або сукупність слідчих, оперативно-розшукових, організаційних дій, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань. Серед таких тактичних операцій виокремлені «Нейтралізація протидії розслідуванню», а також вужчі за обсягом тактичних задач – «Викриття осіб у дачі завідомо неправдивих показань» [25, с. 47, 51].

Крім того, поширення набули дослідження в яких розроблялися тактичні операції спрямовані на вирішення окремих (локальних) тактичних задач спрямованих на нейтралізацію протидії розслідуванню неоднорідних видів (груп) злочинів. Так, на думку В.В. Юсупова перевірка заяви про алібі передбачає певний комплекс взаємозв'язаних та узгоджених процесуальних, тактичних та організаційних заходів, тому встановлення алібі, є окремою тактичною операцією слідчого [26, с. 169]. Розвиваючи наведені положення, В.Ю. Шепітько, на наш погляд, слушно зазначає, що розроблення теорії тактичних операцій передбачає розгляд окремих їх видів та визначення внутрішнього змісту. Найбільш розробленими тактичними операціями, крім інших є: «Перевірка алібі підозрюваного», «Пошук трупа, прихованого злочинцем» та ін. На його думку, при розслідуванні тих чи інших злочинів можуть бути виокремлені тактичні операції у відповідності до проміжних завдань та мають умовне позначення, зокрема: «Нейтралізація протидії розслідуванню злочинів», «Захист доказів» та ін. [11, с. 180-181]. На думку В.Ю. Шепітька, з якою не можна не погодитися, «оптимізація слідчої діяльності передбачає розроблення і пропонування типових тактичних операцій як найбільш ефективних комплексів слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів стосовно проміжних завдань та слідчих ситуацій. Типові тактичні операції являють собою доцільні програми дій слідчого, вони виконують важливу методичну функцію і дозволяють обирати правильний напрям у розслідуванні» [27, с. 183]. Відмітимо слушність думки, щодо доцільності розроблення теорії тактичних операцій, яка передбачає розгляд окремих їх видів та визначення внутрішнього змісту.

У цей же період В.А. Журавель критично віднісся до пропозицій розробляти «глобальні» для розслідування злочинів тактичні операції, та конструктивно, на нашу думку, запропонував розв'язувати за їх допомогою лише одну проміжну тактичну задачу. Так, на його думку, вирішення таких завдань, як встановлення й розшук злочинця, його викриття, а тим більше збирання доказової інформації аж ніяк не можна віднести до розряду тактичних, оскільки вони є головними (стратегічними) завданнями всього досудового слідства. На досягнення саме цих завдань спрямовані усі процесуальні, тактичні, організаційні засоби, що є у розпорядженні слідчого. Тому вони не можуть бути реалізовані суто тактичними засобами, тобто за рахунок проведення тактичних операцій. На думку В.А. Журавеля тактичними операціями, зокрема, можуть бути визнані такі, як «Викриття неправди в показаннях підозрюваного», «Перевірка посилань на алібі» тощо. Саме зазначені операції є засобом реалізації тактичного рішення, яке приймається з урахуванням тактичного завдання, а останнє, в свою чергу, виходить зі слідчої ситуації, що складалася. Тому на думку науковця тактичні операції є вибірковыми, ситуаційно зумовленими утвореннями, які займають проміжну ланку серед елементів оптимальної системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, доповнюють їх і спрямовані на вирішення лише одного проміжного завдання. Серед таких тактичних операцій виокремлено, зокрема, «Викриття неправди в показаннях підозрюваного» [28, с. 270-271].

А.Ф. Волобуєв та М.В. Проценко, у розвиток ідей В.А. Журавеля, під час розслідування організованої злочинної діяльності запропонували розробляти тактичні операції, які розв'язують суто локальні тактичні задачі з комплексу протидії розслідуванню злочинів. До таких тактичних операцій ними віднесені: «Забезпечення збереження речових доказів» – спрямована на випередження зло-

чинців у намаганні знищення, утаювання, маскування або фальсифікації доказів під час проведення досудового розслідування [29, с. 107-108]; «Захист свідків і потерпілих» – спрямована на убезпечення від впливу членів організованих злочинних груп свідків і потерпілих з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих свідчень [29, с. 108-109]; «Засоби масової інформації» – спрямована на попередження намагання організованих злочинців протидіяти розслідуванню шляхом публікації замовлених статей, телепередач, в яких ставиться під сумнів законність початку досудового розслідування та ведення слідства стосовно окремих осіб [29, с. 109]; «Нейтралізація внутрішніх корупціонерів» – спрямована на нейтралізацію можливого втручання в процес розслідування злочину корумпованих працівників правоохоронних органів [29, с. 109-110]; «Безпека» – спрямована на усунення можливості впливу організованих злочинних груп безпосередньо на членів слідчо-оперативної групи [29, с. 110-111]. Згодом М.В. Проценко розширив перелік вище пропонуєваних тактичних операцій ще двома: «Попередження зникнення підозрюваного» – спрямована на випередження раптового від'їзду (втечі) співучасників злочину, які потрапили або можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів; «Нейтралізація зовнішніх корупціонерів» – спрямована на нейтралізацію можливого втручання в процес розслідування злочину корумпованих представників органів державної влади і місцевого самоврядування [6, с. 13-14].

Схожий перелік типових тактичних операцій був запропонований В.Д. Берназом та М.В. Салтєвським, які вважали, що активну протидію розслідуванню з боку організованих злочинних груп ефективно можливо подолати при проведенні цілеспрямованих тактичних операцій. На їх думку практикою розроблені та проводяться такі найбільш типові тактичні операції: «Забезпечення збереження речових доказів»; «Попередження зникнення підозрюваного»; «Захист свідків і потерпілих та інших суб'єктів кримінального процесу»; «Засоби масової інформації»; «Нейтралізація зовнішніх корупціонерів»; «Нейтралізація внутрішніх корупціонерів»; «Безпека»; «Звільнення заручників, викрадених осіб або насильно утримуваних громадян»; «Слідча таємниця» [30, с. 430-431].

У дисертації «Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей» В.С. Богачук зазначає, що з «метою ухилення від притягнення до кримінальної відповідальності винні, особливо організовані злочинні угруповання, використовують дві основні форми протидії: а) вплив на слідчого (підкуп, шантаж, введення в дію корумпованих зв'язків), б) вплив на доказову базу. В останньому випадку ефективним є встановлення, в ході реалізації тактичної операції, того або іншого доказового факту шляхом використання різних джерел і засобів доказування». На його думку в ході тактичної операції «Викриття і подолання протидії розслідуванню злочинів» під час розслідування підроблення грошей, виявленню й викриттю неправдивого показання й самообмови сприяє проведення допитів, очних ставок, відтворення обстановки і обставин події у формі перевірки показань на місці. За допомогою сукупності тактичних прийомів можна виявити й запобігти сумлінній омані, утаюванню частини інформації або її перекручуванню, оскільки показання допитуваних осіб, з різних причин, не завжди відповідають реальній дійсності, обставинам розслідуваної справи. З цією метою доцільне проведення повторних допитів, слідчих оглядів, пред'явлення для впізнання, судових експертиз, а також оперативно-розшукових заходів [31, с. 172-173].

У дисертаційному дослідженні «Тактичні основи забезпечення досудового розслідування» К.О. Чаплинський до основних рис досудового розслідування відніс, крім іншого: здійснення діяльності в умовах протидії досудовому розслідуванню; суворо визначене коло засобів доказування; тактичне забезпечення провадження слідчих та інших процесуальних дій; здійснення діяльності для розв'язання завдань кримінального судочинства [9, с. 27]. Зважаючи на зростання злочинності, підвищення рівня її організованості, активізації протидії розслідуванню, ним запропоноване негайне розроблення та впровадження у правоохоронну діяльність найновітніших і апробованих наукових методів для її подолання, насамперед, у діяльність органів досудового розслідування. Науковцем наголошено на важливості тактичного забезпечення протидії злочинності, розробленні програм реалізації наукових досягнень, розширення можливостей їх використання при розслідуванні злочинів. Цілком справедливо підмічено, що «сьогодні тактика досудового розслідування формується в умовах жорсткої протидії. Зважаючи на це, для якісної реалізації завдань кримінального судочинства тактика розслідування злочинів повинна постійно забезпечуватися новітніми засобами та методами, що ґрунтуються на використанні досягнень як самої науки криміналістики, так і інших галузей знань, для подолання такої протидії» [9, с. 27].

Певний науковий інтерес викликає позиція О.В. Олішевського та С.М. Краснянського до криміналістичних засобів подолання протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб віднести розроблювані або пристосовані для потреб розслідування злочинів методи, тактичні операції, прийоми й технічні засоби, що сприяють пізнанню обставин події злочину та пов'язаних з ним конкретних супутніх йому явищ. Науковцями пропонується реалізовувати під час досудового розслідування тактичні операції під назвами: «Захист слідчого

(дізнавача) від звинувачення у вчиненні злочину», «Захист свідка» та «Захист доказів». На думку цих авторів: «кожна із названих операцій може проводитися залежно від обставин паралельно та у сукупності підвищити надійність захисту від обвинувачення слідчого з боку учасників процесу у застосуванні «незаконних» методів ведення слідства, а також захисту свідків та доказів від незаконного впливу» [32, с. 88, 92]. Щодо тактичної операції «Викриття і подолання протидії розслідуванню злочинів», то дослідники вважають, що вона лише називається як необхідна, однак «не містить чіткої системи належних дій та заходів. Тому її можна віднести до одних із перспективних напрямів наукових досліджень» [32, с. 88, 92]. Щодо відсутності чіткої системи дій та заходів у тактичній операції «Викриття і подолання протидії розслідуванню злочинів» ми цілком погоджуємося, однак сумнівною є пропозиції щодо її перспективності у майбутніх наукових дослідженнях. Адже цілком зрозуміло, що така операція не може розв'язувати локальної тактичної задачі є характерною для безлічі ситуативно обумовлених випадків протидії розслідуванню та для різних його етапів.

Хоча окремі науковці здійснювали спроби розробляти «глобальні» тактичні операції типу «Нейтралізація протидії розслідуванню». Так З.Р. Сулейманова в авторефераті до дисертаційного дослідження «Тактичні операції при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів» зазначила, що дисертантом виокремлені та систематизовані слідчі дії, оперативно-розшукові та організаційні заходи, які реалізуються комплексно в ході тактичної операції «Нейтралізація протидії розслідуванню» з метою нейтралізації протидії розслідуванню незаконного збуту наркотичних засобів [7, с. 12]. Схожої думки дотримується Р.Л. Степанюк який пропонує типову тактичну операцію «Нейтралізація протидії розслідуванню», яка, на його думку, у найбільш загальному вигляді включає комплекс заходів, спрямованих на своєчасне виявлення спроб протидіяти розслідуванню, за можливістю запобігання їм, а в інших випадках – подолання. На думку науковця форми і способи такої протидії настільки різноманітні, що «вимагають організації різних варіантів наведеної тактичної операції: запобігання спробам знищити документи та інші докази злочину; недопущення зовнішнього втручання в процес розслідування; нейтралізація протиправних дій захисників; нейтралізація впливу на суб'єктів процесу; нейтралізація впливу на учасників процесу; нейтралізація спроб утворити негативну суспільну думку навколо процесу розслідування за допомогою засобів масової інформації тощо» [33, с. 206]. Як бачимо Р.Л. Степанюк пропонує однією типовою тактичною операцією розв'язувати низку різноманітних тактичних задач, що на нашу думку є неприйнятним.

І все ж більшість науковців схилиються до локального характеру аналізованих тактичних операцій. Так, автори курсу лекцій «Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів» зазначають, що забезпечення захисту доказів від впливу зацікавлених осіб, що може виразитися у їх знищенні, прихованні, маскуванні чи фальсифікації. З цією метою слідчий застосовує тактичні операції для захисту джерел доказової інформації (вербальної чи невербально), припинення чи нейтралізації дій осіб, які чинять протиправний вплив на доказову інформацію чи її джерело, створення умов, несприятливих для протидіючої сторони [34, с. 79]. Активним прибічником цієї позиції є В.М. Шевчук, який класифікуючи тактичні операції за тактичними завданнями, що ними вирішуються, до таких завдань відносить: нейтралізацію протидії розслідуванню з боку заінтересованих осіб, перевірку алібі, упередження негативного впливу з боку підозрюваного (обвинуваченого) та ін. На його думку саме тактичні завдання розслідування розглядаються як визначальні детермінанти щодо обрання того чи іншого комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових або інших заходів. Виділення й дослідження тактичних операцій за рівнем вирішуваних завдань розслідування виступають ключовим напрямом системних досліджень тактичних комплексів. Правильне визначення типових тактичних завдань є тією основою, яка дозволяє сформувати тактичні операції й визначити їх оптимальність [35, с. 190].

У 2013 році В.М. Шевчук оприлюднив результати анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС та СБУ яким був визначений перелік тактичних операцій, які найбільш часто застосовуються у практиці розслідування злочинів. До цього переліку, крім інших, увійшли такі операції як: «Перевірка алібі підозрюваного» (80%); «Перевірка обмови» (12,8%); «Перевірка самообмови» (16%); «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб» (74%); «Усунення негативного впливу з боку підозрюваного» (18%); «Захист доказів» (38,3%); «Захист потерпілих» (36%); «Захист свідків» (33,4%) [36, с. 258]. На нашу думку, В.М. Шевчук цілком слушно вважає, що: «Типові тактичні операції необхідно розглядати як продукт наукової діяльності, який являє собою своєрідну інформаційну модель, що відбиває структуру і технологію (логіку, хронологію) реалізації цих криміналістичних комплексів відповідно до виду злочину, етапу розслідування, слідчої ситуації та тактичного завдання. Використання інформації, яка міститься у вказаних моделях, дозволяє слідчим ефективно вирішувати загальні та ситуаційно зумовлені питання при організації та здійсненні тактичних операцій під час провадження по конкретним кримінальним спра-

вам (провадженню)». І далі: «Типові тактичні операції мають бути максимально «прив'язані» до типових слідчих ситуацій і виходити із тактичних завдань, що постають перед слідчим (суддею)». При цьому: «здійснення кримінального провадження передбачає використання не тільки типових засобів, а й атипових. Ось чому в діяльності з розслідування злочинів слідчий мають застосовувати творчий підхід» [36, с. 258].

Ще одним найбільш дискутованим питанням в теорії тактичних операцій є їх класифікація. В.М. Шевчук пропонує класифікаційними підставами розподілу тактичних операцій такі: зміст: а) базова (універсальна); б) специфічна (упредметнена). На його думку базові (універсальні) тактичні операції мають розроблятися на більш узагальненій теоретичній та емпіричній основі, вони є типовими для кримінальних правопорушень різних видів (наприклад, «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб», «Перевірка алібі» та деякі інші). Науковець констатує, що за тактичними завданнями, що вирішуються, операції поділяють на: «Здолання опору», «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку заінтересованих осіб», «Перевірка алібі», «Упередження негативного впливу з боку підозрюваного» та ін. [35, с. 188, 190]. При цьому, головною підставою типізації тактичних операцій він пропонує репрезентативну множину однорідних тактичних завдань, що повторюються. На його думку, тактичне завдання у більшості випадків обумовлює назву тактичної операції [36, с. 258].

Цілком погоджуємося із думкою В.М. Шевчука, що типізація – це завжди процес спрощення, схематизації, абстрагування. У свою чергу здійснення кримінального провадження передбачає використання не тільки типових засобів, а й атипових. Тому в діяльності з розслідування злочинів слідчий мають застосовувати творчий підхід. Набір типових тактичних операцій є за своєю суттю типовою програмою розслідування певного виду (підвиду) злочинів, тому при їх створенні доцільно врахувати рекомендації з планування розслідування злочинів у цілому, в тому числі й з організації взаємодії слідчих із працівниками оперативних служб органів внутрішніх справ. Саме тому, на думку В.М. Шевчука для збільшення інформативності типових тактичних операцій до їх структури необхідно включати відомості про тактичне завдання, мету, коло учасників і засоби здійснення, тобто системи слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів у їх субординаційній послідовності. Обмеженість інформаційного наповнення типових тактичних операцій лише їх назвою на сьогодні не задовольняє потреби а ні теорії, а ні практики [36, с. 258].

В одній із публікацій цього ж періоду В.М. Шевчук зазначає, що незважаючи на достатньо позитивний досвід інформатизації слідчої діяльності останнім часом, необхідно констатувати нагальну потребу у подальшому вдосконаленні розроблюваних інформаційних систем і створенні належних умов для їх успішної реалізації. Виходячи з того, що «АРМ слідчого» – це система відкритого типу, що дає можливість включати в базу даних нові відомості й коригувати існуючі, В.М. Шевчук пропонує доповнити програмно-інформаційну систему «АРМ слідчого «Інсайт»» окремим модулем «Тактичні операції», передбачивши його у блоці «Криміналістичні методики». На його думку, модуль «Тактичні операції» має складатися з двох рівнів, компонентів: 1) загальні тактичні операції, які можна застосовувати при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення, зокрема «Перевірка алібі підозрюваного», «Перевірка обмови», «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб» та ін.; 2) предметні тактичні операції, що провадяться при розслідуванні окремих видів злочинів [37, с. 183-184]. Неприйнятною, на нашу думку, є пропозиція В.М. Шевчука щодо створення АРМ судді, де передбачити модуль «Тактичні операції». Навряд чи суддя зможе стати суб'єктом розроблення чи реалізації тактичної операції. На судових стадіях немає притаманних досудовому розслідуванню слідчих (розшукових), оперативно-розшукових дій, організаційних, ревізійних тощо заходів. Лише судовими діями реалізувати тактичну операцію фактично неможливо. Та й сумнівною є законність використання подібного тактичного засобу на судових стадіях.

В останнє десятиліття науковцями підготовлено низку дисертаційних досліджень та статей, в яких, під час розслідування різних видів кримінальних правопорушень пропонується проводити тактичні операції спрямовані на подолання чи нейтралізацію протидії розслідуванню.

Так О.Ю. Гавріляк у дисертаційному дослідженні «Тактичні операції при розслідуванні вимагань» пропонує розробляти тактичну операцію «Нейтралізація протидії розслідуванню злочину», спрямовану на подолання протидії розслідуванню, і в її межах здійснювати розроблення «комплексу тактичних прийомів психологічного впливу на підозрюваного» [2, с. 13]. Комплекс або поєднання тактичних прийомів є ознакою тактичної комбінації. Проведення тактичних комбінацій в межах реалізації тактичних операцій є прийнятним. Однак не зрозуміло з якою метою О.Ю. Гавріляк пропонує здійснювати «психологічний вплив на підозрюваного»? І чи дійсно для розв'язання такої вкрай «вузької» тактичної задачі є потреба проводити тактичну операцію. Адже така тактична задача зазвичай, розв'язується одним або низкою тактичних прийомів, рідше тактичною комбінацією, як комплексом тактичних прийомів, що мають єдину мету.

На думку С.О. Саїнчина під час досудового розслідування умисного вбивства малолітньої дитини доцільно проводити такі види тактичних операцій: «Викриття неправдивого алібі», «Виявлення доказів готування інсценування», «Нейтралізація негативного впливу сторонніх осіб на хід розслідування», «Перевірка алібі підозрюваного», «Спонування до дачі правдивих показань» тощо [38, с. 15].

Аналіз практики розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), дозволив М.О. Ларкіну виокремити тактичні операції, у проведенні яких може виникнути необхідність, зумовлена розвитком слідчої ситуації та специфікою злочинних проявів, зокрема «Захист свідка», «Нейтралізація протидії розслідуванню» [39, с. 189-190]. Щодо тактичної операції «Нейтралізація протидії розслідуванню», то автор зазначає: враховуючи резонансність кримінальної активності неформальної молоді, органи слідства в більш ніж 60% випадків стикаються з різноманітними формами протидії розслідуванню щодо: 1) учасників кримінального провадження (наприклад, спроби впливу на потерпілого, свідка, експерта, перекладача, слідчого, прокурора шляхом погроз, підкупу тощо); 2) обставин учинення злочину (намагання знищити окремі сліди, заплутати слідство шляхом надання неправдивої інформації, підроблених чи сфальсифікованих документів тощо). М.О. Ларкін погоджується, що нейтралізація протидії розслідуванню має складатися із двох основних етапів: 1) виявлення здійснюваної або такої, що готується, протидії; 2) її подолання та саме нейтралізації. Це, на думку науковця, й зумовлює структурні компоненти тактичної операції, яка спрямована на нейтралізацію протидії розслідуванню. Такими компонентами ним пропонуються: проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; проведення слідчих (розшукових) дій; вжиття заходів щодо безпеки учасників кримінального провадження; направлення запитів до різних підприємств, установ, організацій тощо; проведення прес-конференцій тощо [39, с. 189-190].

На наш погляд, дискусійний характер мають пропозиції В.Д. Пчолкіна та О.В. Федосова під час розслідування злочинів економічної спрямованості, крім інших проводити тактичні операції під назвою: «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Захист доказів», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу». На думку науковців важливе місце посідає типова тактична операція «Нейтралізація протидії розслідуванню», яка в найбільш загальному вигляді включає комплекс заходів, спрямованих на своєчасне виявлення протидії розслідуванню та її нейтралізацію. У свою чергу, форми і способи такої протидії є різноманітними і вимагають організації різних варіантів наведеної тактичної операції з метою, як-от: упередження спроб знищити документи та інші докази злочину; недопущення зовнішнього втручання в процес розслідування, у тому числі з використанням корумпованих зв'язків; нейтралізація протиправних дій захисників; впливу на суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; протидія впливу на учасників кримінального провадження; нейтралізація спроб утворити негативну суспільну думку навколо процесу досудового розслідування за допомогою засобів масової інформації тощо [40, с. 269-271]. Як бачимо, самі розробники пропозиції погоджуються, що способи протидії розслідуванню є різними, тому тактичні задачі розв'язуються тактичною операцією різні, тому об'єднувати їх під однією назвою «Нейтралізація протидії розслідуванню» є нелогічним.

У даному контексті відмітимо слушність думки І.О. Завидняка, який вважає, що тактичні операції спрямовані на подолання та нейтралізацію протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, включають у себе комплекс гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, тактичні особливості яких обумовлені характером протидії розслідуванню і специфікою її суб'єктів [41, с. 164].

Розглядаючи витоки концепції тактичної операції В.А. Журавель зазначає, що вона є: 1) сукупністю тактичних засобів реалізації методів розслідування; 2) засобом реалізації взаємодії слідчого з органами дізнання, державними установами й організаціями, окремими громадянами, необхідність у чому виникає при вирішенні завдань розслідування; 3) організаційним і тактичним засобом ліквідації протидії з боку правопорушника; 4) засобом алгоритмізації процесу розслідування злочинів; 5) засобом реалізації тактичних прийомів, що вимагають сукупності дій слідчого та представників інших органів [42, с. 308-309]. При цьому науковець стверджує, що концепція тактичних операцій є досить «ною категорією», з чим погодитися важко, адже ця концепція була запропонована ще на початку 70-х років минулого століття (А.В. Дулов, 1979 р.; В.І. Шиканов, 1975 р.) і плідно досліджувалася як в радянській криміналістиці так і сучасній вітчизняній. А дискусії щодо доцільності розроблення таких «комплексних засобів» у радянській криміналістиці розпочалися ще у 1964 році [43, с. 8], а перші паростки щодо розроблення криміналістичних комплексів проглядаються ще за часів Руської Правди (XI – XIII ст.), коли засобами розшуку підозрюваних осіб у вчиненні злочину були «заклич», «звід», «гоніння сліду» [43, с. 11].

В одному із нещодавно опублікованих посібників В.В. Тіщенко та О.О. Подобний визначаючи поняття тактичної операції доходять висновку, що вона є «поєднанням однойменних і різноймен-

них слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації». На їх думку «тактична операція передбачає вирішення тактичного (проміжного) завдання. При розслідуванні тих чи інших злочинів, крім інших проводиться тактична операція «захист доказів»». Розглядаючи питання реалізації матеріалів негласного розслідування корисливо-насильницьких організованих злочинних угруповань, В.В. Тіщенко та О.О. Подобний констатують, що така «реалізація матеріалів» здійснюється у «формах оперативно-розшукової або тактичної операцій». При цьому структурними елементами таких операцій, що передбачаються їх планами, зазвичай є: «дії із затримання розроблюваних; заходи щодо забезпечення ефективності обшуків; заходи схилення затриманих до правдивих показань тощо» [44, с. 110, 191-192].

Зусиллями вчених-криміналістів України, за останні два десятиліття, зроблено багато щодо розвитку концепції «тактичної операції». У цьому контексті варто згадати вагомі публікації П.Д. Біленчука [45]; В.С. Богачука [46; 47]; О.Ю. Гавріляк [48]; В.А. Журавеля [49]; С.Ф. Здоровка [4]; Д.О. Карабанова [50; 51]; В.О. Коновалової [52]; В.І. Перкіна [45; 53]; В.М. Шевчука [43; 54; 55; 56; 57; 58]; В.Ю. Шепітька [27; 59] та інших науковців, які розробляли в основному прикладні аспекти даної наукової теорії.

Висновки. Аналізуючи ці дослідження, ми можемо зробити наступні висновки.

У сучасній криміналістиці сформована та активно розробляється окрема теорія тактичних операцій. Науковцями у публікаціях в цілому погоджене стале поняття тактичної операції, як комплексу слідчих, оперативно-розшукових, організаційних і інших процесуальних дій, здійснюваних за єдиним планом, декількома на те уповноваженими посадовими й іншими особами, з метою розв'язання тактичної задачі (встановлення обставин, які мають значення для розслідування), при суворому дотриманні вимог кримінального процесуального законодавства.

Ознаками «тактичної операції» науковці зазвичай вказують: – погоджені, скоординовані, систематизовані іноді різні за характером та змістом дії, що підпорядковані єдиній меті; – підготовка і реалізація операції за єдиним планом; – керівна роль слідчого із залученням інших осіб, що виконують самостійні завдання операції; – обумовленість розроблюваної операції слідчою ситуацією; – реалізація операції уповноваженими на те особами за участі громадськості; – законність дій, що реалізуються в ході операції, передбачення їх кримінально-процесуальним законодавством та регламентація підзаконними нормативними актами; – спрямування операції на досягнення загальної мети розслідування; – розв'язання операцією однієї локальної тактичної задачі, яке зазвичай окреслюється обставиною, яку необхідно встановити в ході розслідування; – типовість тактичних задач, що розв'язуються в ході операції; – програмно-алгоритмічний характер реалізуємих в ході операції дій; – стикування і координування дій учасників операції; – службова роль операції в структурі методики розслідування.

Принципами тактичних операцій виокремлюють такі: – індивідуальність у підготовці та безпосередній реалізації кожної операції; – сталість (інваріантність), рухомість (варіантність, лабільність), упорядкованість, ієрархічність, оптимальність, адаптованість структури операції; – здійснення криміналістичного аналізу розслідуваного кримінального правопорушення при підготовці до операції; – комплексність підготовки та реалізації тактичної операції; – суворе організованість тактичної операції; – повне використання можливостей суб'єктів для досягнення мети операції; – динамічність операції; – поєднання колегіальності і єдиноначальності при підготовці та реалізації операції; – обов'язкове завершення операції процесуальною фіксацією отриманих результатів.

Серед обов'язкових структурних елементів тактичної операції можна виділити: мету операції, її суб'єктів, засоби досягнення мети операції, процес організації й безпосередньої реалізації операції, її результат.

Реалізація тактичної операції передбачає послідовні взаємозв'язані етапи: 1) аналіз і оцінка слідчої ситуації; 2) постановка тактичного завдання і визначення мети операції; 3) ухвалення рішення про проведення операції; 4) створення моделі операції та програми її реалізації; 5) реалізація комплексу дій, які входять до складу операції; 6) процесуальне оформлення операції; 7) оцінка її результатів.

З огляду на викладене можна дійти висновку, що соціальні негаразди, поширення організованої злочинної діяльності та корупції на пострадянському просторі в 80-х – на початку 90-х років ХХ століття суттєво інтенсифікували наукові дослідження проблем протидії розслідуванню злочинної діяльності. В кінці 90-х років минулого століття розпочалося розроблення цілеспрямованих тактичних операцій, які б розв'язували окремі тактичні задачі під час протидії розслідуванню злочинів. А на початку триваючого століття науковці все частіше почали пропонувати типові тактичних операцій, і практично кожен науковець, який здійснював розроблення окремої криміналістичної методики, серед результатів своєї праці пропонував типові тактичні операції зокрема і ті, що спря-

мовані на розв'язання тактичних задач протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Вже в цей період, у публікаціях науковців-криміналістів простежується чіткий зв'язок між тактичними операціями і тактичними задачами, що постають перед слідчим в ході розслідування.

У другому десятилітті поточного століття у вітчизняній криміналістиці сформувалася чітка тенденція до розроблення окремої криміналістичної теорії – «теорії тактичних операцій». Наповнення такої теорії передбачає: класифікацію та типізування тактичних операцій; систематизацію тактичних задач розслідування, які розв'язуються за допомогою таких операцій; наповнення типових тактичних операцій конкретним змістом; розроблення типової структури тактичних операцій, з виокремленням їх етапів; дослідження впливу слідчих ситуацій на окремі види тактичних операцій; розроблення криміналістичних рекомендацій щодо використання при підготовці тактичних операцій технологічного підходу, методу моделювання, програмно-цільового методу; включення до автоматизованого робочого місця слідчого (АРМ-слідчого) окремих модулів, які б містили інформацію про типові тактичні операції, спрямовані на нейтралізацію та подолання протидії розслідування кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варцаба В.М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: (Тактико-психологічні основи). Харків: Гриф, 2004. 109 с.
2. Гавріляк О.Ю. Тактичні операції при розслідуванні вимагання: автореф. дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 21 с.
3. Журавель В. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
4. Здоровко С.Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції): монографія. Харків: Гриф, 2004. 176 с.
5. Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: монографія. Київ: НАВ-СУ – НВТ «Правник», 2000. 450 с.
6. Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 16 с.
7. Сулейманова З.Р. Тактичні операції при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 20 с.
8. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс. 2007. 260 с.
9. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 36 с.
10. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
11. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.
12. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і способи їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2003. 20 с.
13. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2005. 20 с.
14. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального образования): учебник / Бахин В.П., Белкин Р.С., Биленчук П.Д. и др.; отв. ред. М.В. Салтевский. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. 383 с.
15. Постіка І.В. Загальні положення тактичної операції «встановлення алібі». *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів*: збірник наук. праць. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1996. С. 70–79.
16. Бахин В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: лекция. Симферополь: Таврический экологический ин-т, 1999. 34 с.
17. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
18. Денисюк С.Ф. О тактической операции «групповой обыск» и ее роли в расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності*: матеріали міжнар. наукт-практ. конференції (м. Харків, 15-16 груд. 1998 р.). Харків: НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 1999. С. 218–220.

19. Шепитько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 2000. 88 с.
20. Рахимбеков Р.М. Тактико-криминалистические проблемы расследования преступлений в условиях дефицита информации: автореф. дис. ... на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Алматы, 2000. 27 с.
21. Булулуков О.Ю. Тактическая операция «Личность преступника» в расследовании убийств при отсутствии трупа. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2001. Вип. 49. С. 166–175.
22. Тищенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насилюницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2003. 34 с.
23. Шепитько В.Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2003. 352 с.
24. Здоровко С.Ф. Типові тактичні операції при розслідуванні вбивств, вчинених організованими злочинними групами: метод. рек. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 48 с.
25. Гавриляк Е.В. Проблемы организации и проведения отдельных тактических операций при расследовании вымогательств, совершенных организованными группами. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-ти річчя незалежності України*. Спеціальний випуск: у 2-х частинах. Луганськ: ЛАВС РВВ. 2005. Ч. 2. С. 46–52.
26. Юсупов В. Тактична операція «встановлення алібі». *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 167–169.
27. Шепитько В. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). Харків: Право, 2007. С. 175–184.
28. Журавель В.А. Планування та прогнозування організаційно-тактичних засобів розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наук. праць*. Харків: Вид-во «Кроссрод», 2008. Вип. 15. С. 266–273.
29. Волобуев А.Ф., Проценко М. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, учинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 40. С. 103–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_40_17 (дата звернення: 01.06.2024).
30. Берназ В.Д., Салтевський М.В. Криміналістика: навч. посібник. Одеса: ОДУВС, 2010. 460 с.
31. Богачук В.С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 258 с.
32. Олішевський О.В. Краснянський С.М. Тактичні операції, пов'язані з подоланням протидії розслідуванню. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_3_15 (дата звернення: 01.06.2024).
33. Степанюк Р.Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 204–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rib_2012_1_46 (дата звернення: 01.06.2024).
34. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів: курс лекцій / Весельський В.К., Іщенко А.В., Кузьмічов В.С. та ін. Київ: НАВС, 2011. 178 с.
35. Шевчук В.М. Проблеми криміналістичної класифікації тактичних операцій. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / Нац. акад. прав, наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, Ін-т вивч. пробл. злочинності Нац. акад. прав, наук України*. Харків: Право, 2012. Вип. 24. С. 180–192.
36. Шевчук В.М. Типові тактичні операції у структурі криміналістичної методики. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. Харків: ХНУ, 2013. № 1082. С. 256–260.
37. Шевчук В.М. Проблеми реалізації тактичних операцій і впровадження «автоматизованого робочого місця слідчого». *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* Харків: Право, 2013. Вип. 25. С. 174–185.
38. Сاینчин С.О. Досудове розслідування умисного вбивства малолітньої дитини: організація і тактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2014. 20 с.
39. Ларкін М.О. Тактичні операції під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (1). С. 189–192. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjv_2019_4\(1\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjv_2019_4(1)_39) (дата звернення: 01.06.2024).
40. Пчолкін В.Д., Федосов О.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4. С. 265–277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2019_4_27 (дата звернення: 01.06.2024).

41. Завидняк І.О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень вчинених із використанням сучасних інформаційних технологій. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 15. С. 159–166. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp> 2019 15 19 (дата звернення: 05.06.2024).
42. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
43. Шевчук В.М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
44. Тищенко В.В., Подобний О.О. Криміналістика: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
45. Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції в розслідуванні злочинів: навч. посібник. Київ: УАВС, 1996. 32 с.
46. Богачук В.С. Тактична операція «Виявлення і подолання протидії розслідуванню злочинів» під час розслідування підроблення грошей. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 18–23.
47. Богачук В.С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. Київ, 2010. 20 с.
48. Гавріляк О.Ю. Проблемні питання визначення поняття «Тактична операція». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. Луганськ: ЛДУВС, 2008. Вип. 1. С. 67–71.
49. Журавель В.А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 30–36.
50. Карабанов Д.О. Ознаки та поняття тактичної операції. *Міліція України*. 2010. № 7-8: додаток «Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених»: науково-практичний збірник. № 93. С. 6–11.
51. Карабанов Д.О. Поняття тактичної операції як комплексного криміналістичного засобу. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 200–207.
52. Коновалова В.О. Початкові слідчі дії і тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері економіки. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності*. Харків, 1999. С. 39–40.
53. Перкін В.І., Ковальова В.В. Принципи та класифікація тактичних операцій у криміналістиці. *Право і суспільство*. 2006. № 2. С. 150–155.
54. Шевчук В.М. Організаційна функція тактичних операцій. *Юридична наука: наук. юрид. журнал*. Київ: Нац. акад. управління, 2011. Вип. 1. С. 177–180.
55. Шевчук В.М. Понятие тактической операции: научные взгляды и теоретические подходы. *Митна справа*. 2004. № 5. С. 52–58.
56. Шевчук В.М. Тактическая операция: понятие и ее признаки. *Митна справа*. 2004. № 6. С. 63–71.
57. Шевчук В.М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 58 с.
58. Шевчук В.М. Теоретичні проблеми тактичних операцій в криміналістиці. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Одеса, 2003. Вип. 20. С. 55–61.
59. Шепітько В.Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. Харків: Вид-во «Кроссруд», 2007. Вип. 14. С. 194–199.